

Klasifikacija obsojencev in napovedovanje prihodnje družbene nevarnosti

Franc Brinc**

Ko je Francija po meščanski revoluciji uveljavila gesla svoboda, enakost, bratstvo, je v kazenskem pravu enakost pred zakonom pomenila pravilo: za enako kaznivo dejanje enaka kazen. S tem naj bi se odpravila samovolja sodišč pri določanju kazni. Absolutno določene kazni so se v Franciji uporabljale le kratek čas. Napoleonov kazenski zakon iz leta 1810 je že določil spodnjo in zgornjo mejo kazni za posamezna kazniva dejanja. Kljub tej spremembi pa je storilec kaznivega dejanja še vedno ostal »abstraktna in anonimna osebnost«.¹ Že čez kratek čas pa so bile v Napoleonov kazenski zakon sprejete olajševalne in obteževalne okoliščine, kar je pomenilo začetek upoštevanja osebnih okoliščin storilca kaznivega dejanja pri odmeri kazni.

Positivisti so pomen storilčeve osebnosti utemeljevali s tem, da »družbi ni nevarno dejanje, ki pripada preteklosti, temveč je nevaren storilec, njegova kriminalna potencia in virulenca, ki grozi z novimi prestopki v prihodnosti«.² Pod vplivom Lombrosa in Ferrija se je v kazenskem pravu uveljavil pojem storilčeve nevarnosti kot posledice prirojenih ali pridobljenih človeških lastnosti. Uveljavilo se je stališče, da je storilec kaznivega dejanja »družbeni mikrob«, ki ogroža zdravje družbe, zato ima družba pravico in dolžnost braniti se pred nevarnostjo, ki izhaja iz človeka, ki je »družbeno odgovoren« za svoja slaba dejanja.³ Za ugotavljanje stopnje storilčeve nevarnosti so bili izdelani različni postopki, ki naj bi omogočili klasifikacijo prestopnikov po njihovi nevarnosti.⁴ Kasneje so na razvoj ka-

zenskega prava vplivale zlasti ideje družbene obrambe in nove družbene obrambe. Postopoma se je uveljavljala individualizacija pri predpisovanju (zakonska) in pri izrekanju kaznovalnih ukrepov (sodna individualizacija).

V tem prispevku bodo obravnavana nekatera vprašanja klasifikacije obsojencev in napovedovanja prihodnje »družbene nevarnosti« storilcev kaznivih dejanj oziroma obsojencev (penitenciarne individualizacija).

1. Vrste in namen klasifikacije

Klasifikacija pomeni razvrščanje obsojencev v različne skupine⁵. Lahko je zunanja ali notranja. **Zunanja** (eksterna, horizontalna) **klasifikacija** pomeni razvrščanje obsojencev v različne kazenske zavode. **Notranja** (interna, vertikalna) **klasifikacija** pa pomeni razvrščanje obsojencev v različne skupine znotraj posameznega kazenskega zavoda.⁶ Medtem ko so merila za zunanjo klasifikacijo navadno zelo splošna in jih je razmeroma lahko določiti po obsojenčevih čisto zunanjih znakih (npr. starost, spol, telesno ali duševno zdravje, dolžina kazni, povratništvo ipd.) pa so merila za notranjo klasifikacijo težje določljiva (npr. po osebnih lastnostih ali po prejšnjem življenju obsojencev ipd.).

Klasifikacija ima dva osnovna vidika, in sicer **negativnega**, kadar želimo s klasifikacijo izločiti ali preprečiti negativne vplive ene vrste obsojencev na drugo vrsto, in **pozitivnega**, kadar želimo s klasifikacijo omogočiti enake ali podobne postopke s skupinami obsojencev, ki imajo podobne osebnostne lastnosti in pri katerih zaradi tega lahko uporabljamo podobne metode in postopke.⁷

Namen klasifikacije je z razvrščanjem obsojencev v različne skupine omogočiti obravnavanje, ki jim najbolj ustreza. Tako služi klasifikacija v resnici za odpravo in spreminjanje neza-

* Prispevek je prirejen po raziskovalni nalogi z naslovom: »Izvrševanje kazni zapora v odprtih in polodprtih kazenskih poplajevalnih zavodih v SR Sloveniji«, ki jo je opravil pisec. Naloga sodi v raziskovanje v penologiji, za kar je sklenjena dolgoročna pogodba med Inštitutom za kriminologijo v Ljubljani in Republiškim sekretariatom za pravosodje in upravo SR Slovenije.

Uporabljena literatura je razvidna iz elaborata raziskave, ki je v knjižnici Inštituta za kriminologijo v Ljubljani.

** Franc Brinc, doktor pravnih znanosti, znanstveni sodelavec, Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani, Trg osvoboditve 11, Ljubljana.

¹ Bavcon, L.: Kriminalna politika in njene tendence v socialistični družbi, s. 23.

² Prav tam, s. 29.

³ Merle, Vitu, *Traité de droit criminel*, s. 103.

⁴ O Ferrijevi tipologiji prestopnikov, glej Merle, Vitu, s. 104.

⁵ »Klasifikacija je razvrščanje obsojencev v določene kategorije, razrede ali skupine na osnovi bolj ali manj znanstveno utemeljenih principov klasifikacije z namenom, da se ustvarijo možnosti za najustreznejši tretman.« Tucakovič, Teoretski aspekti i praktične mogućnosti klasifikacije u različitim penitencijarnim ustanovama, s. 1.

⁶ Paetow, *Die Klassifizierung im Erwachsenenstrafvollzug*, s. 23.

⁷ Prav tam, s. 23.

želenega vedenja pri obsojencih.⁸ Zato se danes tudi šteje klasifikacija kot sestavni del celovitega sistema obravnavanja obsojencev.⁹ Pomembna je tako za obsojence kot za osebje, ki dela v kazenskih zavodih. Brez dobre klasifikacije ni več možen napredek pri obravnavanju obsojencev.¹⁰

S klasifikacijo so obsojenci lahko razporejeni v **homogene** ali v **heterogene** skupine. Teoretično je več razlogov za združevanje obsojencev v heterogene skupine, ker so take skupine bolj podobne življenju na prostosti, združevanje v homogene skupine je preveč umetno in oddaljeno od praktičnega življenja. V heterogenih skupinah lahko ob dobro vodenem obravnavanju pričakujemo ne le negativen vpliv slabih obsojencev na dobre, temveč v večji meri pozitiven vpliv večine dobrih na manjši del slabih obsojencev.¹¹

Klasifikacija ima lahko neposredni namen razporejanja obsojencev v različne kazenske zavode, poleg tega pa ima lahko tudi bolj daljnosežne namene, kot na primer načrtovanje in omogočanje obravnavanja obsojencev med prestajanjem kazni. Še več, reševati bi morala tudi vprašanje pomoči obsojencem po prestani kazni. Danes naj bi dajala podatke tudi za proučevanje kriminalitete, saj se ob klasifikaciji najbolj natančno proučijo vse osebnostne in druge obsojenčeve okoliščine. To pa so lahko koristni podatki za preprečevanje kriminalitete in za pravočasne družbene posege v razvoj posameznikov, ki so že postali prestopniki ali pa so na poti, da to šele postanejo. V praksi je le vprašanje, kdo, kdaj in na kakšen način naj sistematično zbira podatke, ki jih nudi klasifikacija tisočev in tisočev obsojencev, ki v daljšem časovnem razdobju nastopijo kazen odvzema prostosti. Običajno pa večina podatkov klasifikacije

ostane »mrtvih« in nekoristnih za širšo družbeno akcijo preprečevanja kriminalitete.¹²

V tradicionalnem sistemu prestajanja kazni se je klasifikacija opravljala pretežno po zunanjih, čisto formalnih merilih (vrsta in dolžina izrečene kazni, povratništvo, telesno in duševno zdravje ipd.). Bolj napredem pa je sistem klasifikacije, ki se izvaja glede na osebnostne in druge značilnosti obsojenca ter potrebe njegovega šolanja, delovnega usposabljanja, resocializacije, zdravljenja ipd.¹³

V sodobnih kazenskih sistemih se vedno bolj poudarja pomen poznavanja osebnosti storilca kaznivega dejanja. Vprašanje pa je, kaj in kako naj se upošteva pri obravnavanju storilca kaznivega dejanja. Pri tem se skušajo ugotovljene storilčeve osebne lastnosti spraviti v logično zvezo z vrsto in višino kazni, ki naj jo izreče sodišče. Med izvrševanjem kaznovalnih ukrepov pa se skušajo ob upoštevanju storilčeve osebnosti prilagajati posameznikom (individualizirati) metode in postopki vplivanja na obsojenca. Ob tem pa se pozablja na dejstvo, da del prestopnikov, ne glede na vrsto in višino kazni, ne bo nikoli več izvrševal kaznivih dejanj in da je zato zanje nepotrebno usklajevati osebnostne lastnosti z vrsto in vrsto izbrane kazni. Prav tako bi morali upoštevati, da je del prestopnikov, ki jih glede na današnjo stopnjo razvoja sistema izvrševanja kaznovalnih ukrepov sploh ne more spremeniti niti večja niti manjša kazen. Tudi za te ni razloga, da se jim izreka kazen glede na ugotovljene osebnostne lastnosti. Odločilno pa je še spoznanje, da današnje metode diagnosticiranja osebnosti ne dovoljujejo, da bi se lahko z večjo verjetnostjo določila najbolj ustrezna doba tretmana, ki najbolj ustreza posameznim vrstam obsojencev.¹⁴ Danes tudi še malo vemo o tem, kateri podatki o prestopniku so odločilni za izbor in odmero kazni in za izvajanje tretmana. Naše znanje o tem je še zelo skromno in smo »komaj na stopnji, ko smo se začeli zavedati našega neznanja.«¹⁵

⁸ O namenih klasifikacije glej Girolamo, *Instituti di osservazione e trattamento per condannati in Italia*, s. 149; Di Gennaro, *Vetere, Prison Resocialization at the Crossroad*, s. 221; Task Force Report: *Corrections*, s. 20; Milojević, *Izvršenje krivičnih sankcija nad punoletnim osuđenim licima*, s. 12.

⁹ Matić, *Primena i izvršenje krivičnih sankcija u Jugoslaviji*, s. 31.

¹⁰ Brookhart, *A Strategy for the Prediction of Work Release Success*, s. 321; Girolamo, s. 149; Task Force Report, s. 20.

¹¹ Vprašanje, ali homogene ali heterogene skupine obsojencev, je bilo predmet razprave na posvetovanju republiškega združenja za penologijo Srbije, dne 8.—9. 11. 1974 v Vrnjački Banji. Glej zapis o tem posvetovanju: Brinc, *Posvetovanje o aktualnih vprašanjih...*, s. 67—71.

¹² Tako je De Where, direktor antropološke službe v osrednjem opazovalnem središču St. Gilles v Belgiji našel v tem zavodu 200 000 dosjejev obsojencev, ki so bili na opazovanju v tem zavodu. V vsakem dosjeju je bil razmeroma dobro izpolnjen vprašalnik s 357 vprašanji. To gradivo pa je ostalo popolnoma neuporabljeno. Vodopivec, *Četrty mednarodni dnevi iz primerjalne kriminologije*, s. 234.

¹³ Paetow, s. 145.

¹⁴ Glej več o tem problemu: Tucaković, *Razmišljanja o resocializaciji...*, s. 457.

¹⁵ Hood, Sparks, *Key Issues in Criminology*, s. 171.

Kriminologi poudarjajo, da med prestopniki in neprestopniki ni značilnih razlik, ki bi absolutno ločile ti dve skupini ljudi. Nekateri dejavniki (kot npr. neugodne družinske razmere, materialno, čustveno in vzgojno prikrajšanje ipd.) so bolj povezani s prestopništvom in so bolj pogosti pri prestopnikih kot pri neprestopnikih. Vendar jih najdemo tudi pri neprestopnikih, obratno pa najdemo tudi prestopnike brez teh dejavnikov. To kaže, da ima prestopništvo številne vzroke in da je v posameznem primeru zelo težko, če ne že celo nemogoče izločiti en sam odločilni vzrok za prestopništvo. Poleg tega obsega prestopništvo tudi zelo različne oblike vedenja, za katere ni enotnega vzroka, temveč so vzroki zelo različni (»multiple factor theory«).¹⁶

Osnova za klasifikacijo je domneva, da so razlike med obsojenci opazne in da jih je zato možno razvrščati v podobne skupine in podskupine. Pri tem pa se poudarja, da klasifikacija ne sme biti niti preveč toga niti preveč ohlapna. Zato je npr. neustrezna delitev obsojencev na tiste, ki so obsojeni do enega leta kazni zapora, in na tiste, ki so obsojeni na več kot eno leto zapora. Tako razvrščanje obsojencev je sprejemljivo za statistiko, ne pove pa nič o obsojencih, ki so razvrščeni v te skupine, npr. o tem, kakšen tretman potrebujejo obsojenci do enega leta kazni zapora, in kakšnega obsojenci, obsojeni nad eno leto. Druga skrajnost pa bi bila, če bi imeli toliko podskupin obsojencev, kot je obsojencev. To bi bilo seveda nujno, če bi želeli strogo spoštovati načelo individualizacije obravnavanja. Klasifikacijski sistem mora zato nujno zanemariti nekatere individualne lastnosti obsojencev, da lahko ustvari še sprejemljivo število podskupin. Obsojence zato klasificiramo v logične skupine. Če med njimi ni razlik, je vprašanje, čemu se sploh opravlja klasifikacija in ali ni njen namen pogosto zadostiti le administrativnim zahtevam.¹⁷ Zlasti je težavna klasifikacija po osebnostnih lastnostih in značilnostih obsojencev, po njihovi nevarnosti in verjetnosti, da bodo po prestani kazni še ponavljali kazniva dejanja.¹⁸ Na tem področju je še veliko neznanega in potrebno bo tesno sodelovanje teorije in prakse, da se bodo izoblikovale ustreznejše metode in ustreznejši postopki za klasifikacijo obsojencev, kot so v uporabi še danes.

¹⁶ Prav tam, s. 110.

¹⁷ »Klasifikacija pomeni, da vemo, kaj je narobe z obsojencem in kako spremeniti njegovo vedenje.« Toch, *Inmate Classification as a Transaction*, s. 8.

¹⁸ Clements, *The Future of Offender Classification*, s. 17.

2. Načela za izvajanje klasifikacije

Pri klasifikaciji so se uveljavila nekatera načela, kot so:¹⁹

— **popolnost:** skupine morajo biti tako določene, da lahko vanje razvrstimo po ustreznih merilih vse obsojence (npr. razvrščanje obsojencev v zaprte, polodprte in odprte zavode);

— **natančne delovne opredelitve** klasifikacijskih skupin: danes se klasifikacija še pogosto opravlja bolj po subjektivnih ocenah ter praktičnih izkušnjah, zato so potrebne natančne delovne opredelitve za razvrščanje obsojencev (npr. za razvrščanje v odprte, polodprte in zaprte zavode; znano je, da je takih načel še zelo malo; v SR Sloveniji npr. razvrščamo vse obsojene zaradi kaznivih dejanj zoper varnost javnega prometa v odprte zavode; to ni načelo, temveč je pravna norma, ki je nastala brez upoštevanja praktičnih in teoretičnih spoznanj in izkustev);

— **spremenljivost:** dopustiti je treba, da se glede na nove ugotovitve med obravnavanjem obsojencev opravi kasneje nova klasifikacija in pri tem prizna prvotna zmotna razvrstitev;

— **veljavnost:** danes je vrednost klasifikacije še zelo omejena, ker se ne uporablja vse znanje iz tega področja. Klasifikacija obsojencev po dolžini kazni npr. pove, kako dolgo bo obsojenec v kazenskem zavodu in kako težko kaznivo dejanje je storil, prav nič pa ne pove o možnostih za popravo, o pričakovanem vedenju obsojenca po prestani kazni in nič o verjetnosti povratka (kriminalna prognoza). Danes tudi še malo vemo o tem, v čem naj se razlikuje kazenski zavod za prestajanje dolgih kazni od zavoda za prestajanje kratkih kazni. O teh razlikah ni nobenih določb v zakonih in v izvršilnih predpisih. Če razlike med temi zavodi že so, so prej plod različnosti stališč upravnikov do obravnavanja obsojencev kakor pa načrtno kaznovalne politike. Klasifikacija še tudi nič ne pove, kakšen tretman potrebuje posamezni obsojenec. Znano npr. ni, v čem naj se v kazenskem zavodu razlikuje tretman obsojencev, ki so v oddelku za prvič kaznovane, in za obsojence, ki so v povratniškem oddelku, ali v čem naj se razlikuje tretman obsojenca, ki prestaja drugo zaporno kazen in tistega, ki prestaja deseto ali enajsto zaporno kazen. Običajno veljajo za vse ista pravila in isti red, določene so iste kazni za kršitve reda in discipline v kazenskem zavodu;

— **uporabnost za tretman:** to je eno najpomembnejših načel in pomeni, da je klasifikacija

¹⁹ Načela so prirejena po Clements, s. 18–26.

smotrna in opravičena samo v primeru, če omogoča uspešne popravne postopke pri posameznih skupinah obsojencev.²⁰ Pri tem pa je treba upoštevati, da tudi pri najboljši klasifikaciji lahko pride do napačnih razvrstitev. Lahko pa se delež napačnih razvrstitev zmanjša, če se tisti, ki opravljajo klasifikacijo, zavedajo svoje odgovornosti in pomembnosti dela za kasnejše obravnavanje obsojencev ter daljnosežnosti svojih odločitev (npr. če obsojenca, ki bi lahko prestajal kazni v odprtem oddelku, razvrstimo v zaprti oddelk, ker pač v tem oddelku potrebujemo delavca z določeno kvalifikacijo; ali če tega obsojenca, ko izpolni pogoje za premestitev v zavod z manj zaprtim sistemom, še naprej zadržujemo v zaprtem zavodu. Razlogi za takšno ali drugačno odločitev se vedno lahko najdejo in opravičijo. To pomeni, da pri delu z obsojenci pogosto bolj odločata strokovno znanje in poklicna etika, kakor pa pravne norme.)

Klasifikacija je v svojem bistvu zelo zapleten postopek. Poteka v več stopnjah, katerih vsaka zahteva odločanje tistih, ki v tem postopku sodelujejo. Na **prvi stopnji** se na osnovi diagnoze oceni osebnost obsojenca in sprejme odločitev, v kolikšni meri je osebnost obsojenca družbeno neustrezna in moteča. Na **drugi stopnji** se na osnovi spoznanj s prve stopnje sprejme odločitev, koliko in v kakšni smeri je treba spremeniti osebnost obsojenca ali pa je potrebno spremeniti vsaj njegovo zunanje vedenje, ki je za družbo moteče (npr. da bo prenehal s kaznivimi dejanji). Na **tretji stopnji** se odloči, kakšno osebnost želimo doseči v spremenjevalnem postopku. Na **četrty stopnji** pa se oceni primernost in uporabnost razpoložljivih zavodskih služb za izvedbo predlaganega tretmana.²¹ V praksi pa se vse našteje stopnje odlašanja zelo poenostavijo. Običajno je znano, v katero skupino bo obsojenec razvrščen, še pred njegovim prihodom v kazenski zavod, če seveda zavod prej prejme sodno odločbo zanj. Tudi sicer v praksi običajno prevladajo praktične potrebe kazenskega zavoda nad teoretičnimi zahtevami. Obsojenec je razporejen v skupino po merilih, ki nimajo nič opraviti z njegovo osebnostjo, po merilih, ki jih sam obsojenec ne pozna, še manj pa ve, kaj mu je storiti, da bi med prestajanjem kazni lah-

ko prešel iz ene klasifikacijske skupine v drugo skupino istega kazenskega zavoda ali da bo dobil ugodnost premestitve v drug zavod.

3. Metode proučevanja obsojencev

Za proučevanje obsojencev se danes uporabljajo različne metode.²² Najbolj pogoste pa so te štiri: 1. avtobiografija in intervju, 2. socialna anketa, 3. neposredno dnevno opazovanje vedenja obsojenca (kakovostno in količinsko opazovanje) in 4. posamični in skupinski testi.²³ Medsebojni odnosi med navedenimi metodami so prikazani na skici.

Avtobiografija obsojenca je običajno osnova za druga proučevanja. To je spontana retrospektiva, ki se dopolnjuje z **intervjujem** in je osnova za rekonstrukcijo biografije obsojenca.

Socialna anketa pomeni zbiranje podatkov od oseb iz obsojenčevega okolja, njen namen je osvetliti zlasti družinsko in družbeno življenje obsojenca.

Avtobiografija z intervjujem in socialno anketo sestavlja skupaj **biografski inventar**, ki je temelj za proučevanje obsojenca in se deli na tri skupine podatkov, ki se med seboj dopolnjujejo.

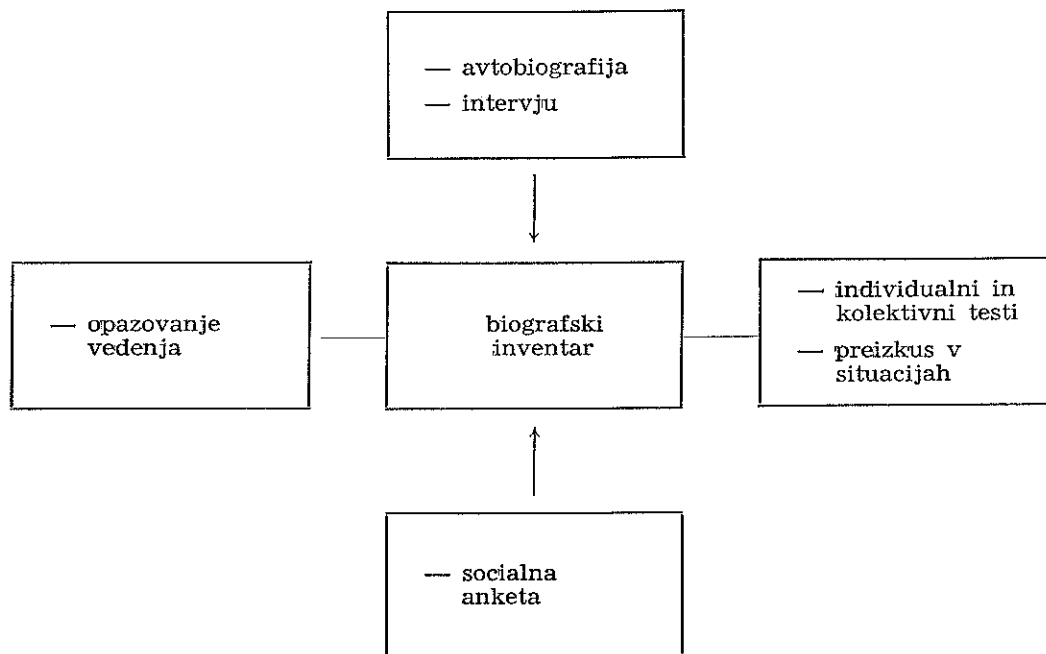
Prvo skupino sestavljajo osnovni podatki o odnosu obsojenca do preteklosti, sedanjosti in prihodnosti (časovni vidik obsojenčevega življenja); podatki o socialni, kulturni, politični in gospodarski vključitvi obsojenca v okolje (prikaz obsojenčevega življenja) ter podatki o njegovih socialnih in gospodarskih razmerah. **Drugo skupino** sestavljajo podatki, ki omogočajo spoznavanje družine in drugih družbenih skupin, ki jim pripada obsojenec. Prek teh podatkov dobimo vpogled v odnose med obsojencem in družbenimi skupinami, pri čemer je najbolj pomembno obsojenčevo mesto v prvotni družinski skupnosti ali v ustvarjeni družini. Ti podatki nam omogočajo spoznavanje norm in vrednot, ki si jih je ustvaril obsojenec v procesu socializacije, in

²² »Bistvo klasifikacije je iskanje virov podatkov, njihovo zbiranje, presojanje in sklepanje. Odločilno je, da klasifikatorji vedo, kaj morajo vedeti, kakšne podatke potrebujejo in kako naj jih uporabijo. Če tega ne vedo, so podatki popolnoma brez koristi.« Toch, s. 9—10.

²³ Prirejeno po KloECK, Le centre d'orientation pénitentiaire, s. 8.

²⁰ »Tisti, ki opravlja klasifikacijo, mora točno vedeti, kaj se bo delalo z obsojencem v razvrščenih skupini.« Toch, s. 6.

²¹ Di Gennaro, Vetero, s. 221.

vplivov različnih dejavnikov na njegovo socializacijo. V to skupino podatkov sodijo tudi podatki o prejšnjih stikih obsojenca s pravosodnimi organi in o prejšnjem kaznovanju in preostajanju kazni. **Tretja skupina** podatkov so individualni psihološki podatki o obsojencu, kako doživlja sam sebe, kakšna so njegova interesna področja in kakšno je njegovo poklicno življenje. Ti podatki nam omogočajo tudi spoznavanje obsojenčevih ciljev, njegovih teženj ter resničnih ali namišljenih sporov z okoljem.

Proučevanje obsojenca z avtobiografijo in socialno anketo sestavlja **navpično os** proučevanja. Ti podatki omogočajo dokaj natančno obnovo obsojenčevega dotedanjega življenja, kažejo pa tudi sliko okolja, v katerem se je to življenje odvijalo. Glavna značilnost biografskega inventarja je, da nam kaže sistematično sliko, osredotočeno na različne vidike osebnosti, kakor jih zaznava sam obsojenec. Podatke iz biografskega inventarja lahko primerjamo z bolj objektivnimi podatki, dobljenimi z opazovanjem obsojenca ali z uporabo različnih testov, preizkusov v različnih položajih itd.

Opazovanje vedenja (kakovostno in količinsko) in posamični in skupinski testi in preizkusi v položajih pa sestavljajo **vodoravno os** proučevanja. To je opazovanje obsojenca v sedanjem položaju.

Opazovanje vedenja omogoča stvaren opis sedanjega vedenja obsojenca, kakor ga zaznavajo penološki delavci, ki živijo vsakodnevno z obsojencem v kazenskem zavodu.

Posamični in skupinski testi in preizkusi so sredstva za preizkušanje obsojenčevih telesnih in duševnih sposobnosti. Z neposrednim opazovanjem vedenja obsojenca, ki je postavljen v preizkusni položaj, pa se zberejo potrebni podatki o obsojenčevi osebnosti.

Na osnovi vseh zbranih podatkov o obsojencu se sestavi **spis osebnosti**, ki obsega:

- diagnozo družbenega okolja in celotnega obsojenčevega razvoja, diagnozo osebnosti in diagnozo prestopništva;
- predloge za penitenciarne tretman in priporočila za obravnavanje;
- prognozo razvoja obsojenca ob odpustu in predvidevanje vedenja za čas po odpustu glede na poznavanje obsojenčeve preteklosti in sedanjosti.

4. Teoretični in praktični problemi klasifikacije obsojencev

V penološki teoriji in praksi zavzema klasifikacija obsojencev pomembno mesto. Nihče ne dvomi v njeno potrebnost in nujnost za izva-

janje tretmana. Še več, vlada celo prepričanje, da so »slabe rešitve tega vprašanja prva ovira za uspešnejše obravnavanje obsojencev in boljše ureditev izvrševanja kazni zapora v celoti.«²⁴ Zato pa je nujno, da tisti, ki sodelujejo v klasifikaciji, dobro poznajo kriminologijo, penologijo in usmeritev kaznovalne in kriminalne politike. Poleg tega je klasifikacija lahko uspešna samo ob sodelovanju različnih strokovnjakov, kjer v skupinskem delu vsak strokovnjak dopolnjuje in bogati delo drugih, prav tako pa je sam nujno navezan na njihove izsledke.²⁵ Vrednost izsledkov posameznih strokovnjakov se pokaže šele na končnem sestanku, ko se na podlagi vsega zbranega gradiva skuša izdelati diagnoza, prognoza, klasifikacija in priporočilo za tretman.²⁶

Sodobna klasifikacija zahteva obstoj različnih zavodov, saj je le v tem primeru smotno razvrščanje obsojencev v različne skupine. Tu pa se pojavijo številni problemi. Eden je ta, da strokovna skupina opravi diagnosticiranje, nato pa so omejene možnosti za klasifikacijo in obsojenec ostane v istem zavodu kot pred diagnosticiranjem.²⁷ To pomeni, da se mora v praksi klasifikacija nujno prilagajati možnostim za razvrščanje obsojencev v različne zavode in da je klasifikacija omejena z mrežo kazenskih zavodov. Teoretično pa bi moralo biti obratno, da bi se razpoložljiva mreža kazenskih zavodov oblikovala na osnovi spoznanj o klasifikaciji obsojencev in potreb prakse. Drugi problem pa se lahko pojavi v samem kazenskem zavodu, ki obsojencu ne more nuditi ustreznega tretmana, ki bi zadovoljeval njegove potrebe. Razlog za to je lahko v pomanjkanju ustreznih strokovnih delavcev ali v pomanjkanju časa za delo z obsojenci, lahko pa so tudi obsojenčevi problemi take narave, da jim strokovno osebje s svojim znanjem in z znanimi strokovnimi metodami in postopki ni kos. V obeh primerih je klasifikacija ostala neuspešna, osebje je razočarano nad svojo nemočjo, lahko pa je prizadet tudi obsojenec, ki bi morda želel sodelovati pri lastnem spreminjanju, tega pa mu ni mogoče ponuditi v zadovoljivi obliki. Zato tudi v praksi številni obsojenci spoznajo že med prestajanjem prve za-

porne kazni, da osebje ne more izpolniti danih obljub glede tretmana. Spoznajo tudi, da se v resnici tretman izvaja dosti manj, kot se o njem govori (in piše) in kot jim je bilo obljubljeno in prikazano v času opazovanja ob nastopu prve kazni.²⁸ Ko obsojenci prestanejo kaznen, spoznajo, da se je z njimi zelo malo dogajalo, da so bili prepuščeni sami sebi, osebje pa je bilo zavzeto z varovanjem obsojencev in zavarovanjem zavoda. Tako odhaja obsojenec s prestajanja kazni s spoznanjem, da se ni nič spremenil in da osebje tega od njega ni niti zahtevalo niti pričakovalo. Ko tak obsojenec nastopi ponovno zaporno kaznen, je že vnaprej prepričan, da bo lahko podobno kot prvo prestal tudi drugo kaznen brez lastnega spreminjanja in sodelovanja v tretmanu. Ker se obsojenec ni spremenil med prestajanjem prve, druge, tretje ali katere naslednje kazni, se ob prestajanju naslednje kazni tudi osebje zave, da v resnici nima kaj početi z njim. Talko gre pri večkratnih povratnikih običajno za obojestransko odklanjanje med obsojenci in osebjem in vse, kar si obsojenci želijo je, da jim kaznen čim prej mine. Uspeh kazni sedaj sploh ni več pomemben niti za obsojenca niti za osebje v zavodu. Obsojenec »prestaja kaznen« in tega se zaveda sam, zaveda pa se tudi strokovno osebje zavoda. Nezmožnost spreminjanja obsojencev in njihove resocializacije je tako posledica različnih vzrokov pri osebju in pri obsojencih in pogosto le posledica praktičnih razmer v kazenskem zavodu.

Klasifikacija naj bi bila osnova za organizacijo tretmana. Danes je v kazenskih zavodih zelo redek tretman, ki bi se prilagajal potrebam obsojencev, ki so ugotovljene pri klasifikaciji. Pri tem je treba še zlasti upoštevati spoznanje, da iz obsojenčevega vedenja med prestajanjem kazni ni mogoče zanesljivo sklepati o njegovem vedenju po prestani kazni. Od tod izvira tudi težava v merjenju uspeha tretmana. Danes še malo vemo, katere osebnostne in druge lastnosti so značilne za povratnike, zato tudi ne vemo, kako usmerjati tretman, da bi preprečili povratek. Strokovnjaki ob tem le opozarjajo, da imajo pri določanju uspeha prestajanja kazni bolj pomembno vlogo ugodne življenjske razmere obsojenca po prestani kazni kakor pa tisto,

²⁴ Brinc, Posvetovanje o aktualnih vprašanjih izvrševanja . . . , s. 68.

²⁵ O timskem delu pri klasifikaciji glej: Johnson, Correction and Society, s. 501.

²⁶ Putnik, Ispitivanje ličnosti i klasifikacija osuđenih lica . . . , s. 8.

²⁷ Selliger, Toward a Realistic Reorganization of the Penitentiaries, s. 47.

²⁸ »Obsojencu je treba povedati, zakaj smo ga tako klasificirali in kaj lahko pričakujemo od take klasifikacije. Povedati mu je treba tudi za možnost ponovne razvrstitve in kaj mora on sam spremeniti v svojem vedenju.« Toch, s. 8.

kar se je dogajalo z obsojencem med prestajanjem kazni.²⁹

Postavlja se vprašanje, ali je tretman res potreben vsem obsojencem in ali je vedno mogoče dati tretmanu tako materialno vsebino, ki najbolj ustreza osebnosti, potrebam, sposobnostim in zmožnostim posameznega obsojenca, ki so bile ugotovljene pri klasifikaciji. Glede vsebine tretmana se uveljavlja spoznanje, da »vsakemu obsojencu najbolj ustreza en tip tretmana, oziroma obratno, uspehi tretmana so vedno odvisni od uporabljenega tretmana«. ³⁰ Ni tretmana, ki bi bil enako uspešen za vse obsojence. Z enim tretmanom ni mogoče rešiti vseh problemov, ki jih imajo različni obsojenci. Znano je, da na nekatere obsojence tretman nima tistega vpliva, ki ga želimo doseči. Pri tem pa ni znano, ali so razlogi za to v samem tretmanu ali pa imajo nekateri obsojenci take značilnosti, ki jim onemogočajo, da bi kadarkoli uspeli v življenju, in to ne glede na ponujeni tretman med prestajanjem kazni. Na drugi strani pa so tudi taki obsojenci, pri katerih se že vnaprej lahko predvidi, da bodo uspeli po odpustu na prostost, in to ne glede na uporabljeni tretman.³¹ Zaskrbljujoče pa je dejstvo, da doslej še nobena raziskava ni pokazala, kakšen tretman bi bil vsaj razmeroma uspešen za določen tip prestopnika. Iz tega je mogoče sklepati, da je uspeh ali neuspeh tretmana v odločilni meri odvisen tudi od samega prestopnika in ne le od kakovosti tretmana in delavcev, ki ga izvajajo. To pa pomeni, da bi bilo treba že pri klasifikaciji obsojencev bolj upoštevati njihove lastnosti in posebnosti in glede na spoznanja načrtovati tretman, ki bi pri obsojencu dosegel vsaj delni uspeh.

5. Napovedovanje obsojenčeve »družbene nevarnosti« v prihodnje

Eden od namenov klasifikacije je tudi, da omogoči napovedovanje vedenja obsojenca v določenih položajih v prihodnje.³² Cilj napovedo-

²⁹ Sparks, Correspondance des typologies des délinquants et des typologies des traitements, s. 55.

³⁰ Prav tam, s. 64.

³¹ Prav tam, s. 68.

³² O kriminalni prognozi glej Skaberne, Kriminalna prognoza, s. 191. Avanesov loči dolgoročno prognozo (napovedovanje za največ tri leta vnaprej), srednjeročno (napovedovanje do enega leta in pol vnaprej) in kratkoročno prognozo (napovedovanje za največ šest mesecev vnaprej). Avanesov, Vozmožnosti prognozirovanja individualnega povenjenia osuždenih, s. 134.

vanja je opredeliti okoliščine, ki bi lahko obsojenca privedle do ponovitve kaznivega dejanja, in najti sredstva, da se tako vedenje prepreči. Za točnost napovedi je potrebno vsestransko poznavanje obsojenčeve osebnosti. Napovedovanje človekovega prihodnjega vedenja omogoča spoznanje, da je preteklo, sedanje in prihodnje vedenje človeka med seboj tesno povezano. Vse novejšje opredelitve osebnosti v psihološki literaturi poudarjajo tri pomembne sestavine osebnosti, in sicer: enotnost, edinstvenost in sorazmerno doslednost v vedenju.³³ Doslednost v človekovem vedenju se kaže tako, da se človek v podobnih položajih vede podobno. Doslednost v vedenju je tolikšna, da lahko govorimo o posameznem človeku kot o osebnosti, ki ima določene lastnosti; lahko tudi z verjetnostjo napovemo, kako se bo vedel v določenem položaju. Spričo spoznanja, da se posameznik v podobnih položajih odziva podobno ali enako, govorimo, da je njegovo vedenje razmeroma dosledno. Če hočemo spoznati posameznikovo vedenje, moramo spoznati njegove namene, želje in pričakovanja. Zato je poznavanje tega, kar namerava kdo storiti v prihodnosti, pomembnejše za spoznavanje osebnosti človeka kot poznavanje njegove preteklosti.³⁴ Človekovo vedenje je najpogosteje izraz zavestnih motivov, zato človek praviloma ve, kaj dela in zakaj to dela. Zato ima vsako človekovo dejanje pečat osebnosti, kar je posledica ustvarjenega jaza. Človekovo vedenje je zato združeno s tisto življenjsko potjo, ki si jo je osebnost zavestno izbrala. Kako bo kdo zadostil svojim potrebam, je dejansko odvisno od njegovega življenjskega stila. Pri tem pa je podoba, ki jo ima človek o sebi, v veliki meri odvisna od tega, kaj misli o njem okolica. Čim ugodnejše je mišljenje okolice, večje je človekovo samospoštovanje in večji je njegov občutek varnosti.³⁵

Zanesljivost in točnost napovedovanja je odvisna od številnih dejavnikov. Napoved za krajši čas je lahko točnejša kot za daljšega. Pri tem pa je treba že postavljeno napoved na podlagi novih obvestil o človeku dopolnjevati. Postavljena napoved se torej lahko ovrže ali spremeni. V praksi izvrševanja kazni zapora se danes še malo uporabljajo prognostične tehnike tudi zato,

³³ Rot, Psihologija osebnosti, s. 6.

³⁴ Prav tam, s. 26.

³⁵ Prav tam, s. 192.

ker javno mnenje temu ni naklonjeno.³⁶ Tudi sicer si prognostična sredstva še niso pridobila zaupanja pri penoloških delavcih, čeprav se načeloma njihova primernost za penološko prakso ne izpodbija. Brez dvoma pa dajejo prognostične tablice, ne glede na svojo vrednost, boljše uspehe kot samo intuitivno napovedovanje, ki se še vedno v večini primerov uporablja v praksi.³⁷ Navaja se tudi, da imajo penološki delavci »emocionalni odpor« do prognostičnih instrumentov, ker so prizadeti zaradi visokega deleža neuspešnega tretmana, ki se ugotavlja s kasnejšim proučevanjem povratništva pri odpuščenih obsojencih. Raziskave pa so že pokazale, da obsojenčevo vedenje po odpustu ni odvisno od dolžine prestane kazni in strogosti režima v kazenskem zavodu in ne od obsojenčevega vedenja med prestajanjem kazni zapora. Toda v praksi se prav vedenje med prestajanjem kazni pogosto uporablja kot edina osnova za ustvarjanje mnenja penoloških delavcev o posameznem obsojencu in za dajanje predlogov za dodeljevanje različnih ugodnosti. Temelj za ocenjevanje obsojenca in njegove nevarnosti ter s tem tudi za podeljevanje različnih ugodnosti je napačen. Če pa je napačno izhodišče, so napačne tudi posledice takih odločitev.

Ne glede na popolnost diagnosticiranja in klasifikacije obsojencev je zanesljivost individualnega napovedovanja danes še skromna. Težko je vnaprej predvideti, kdo je mogoči prestopnik, celo tedaj, kadar obstaja pri posamezniku veliko število tako imenovanih kriminogenih dejavnikov.³⁸ Mnoge dejavnike, ki se lahko pojavijo v človekovem življenju, je težko predvideti, zato se postavljena napoved lahko poruši.

³⁶ Tako navaja Cotić, da javnost lažje sprejme pogojni odpust storilca premoženjskega kaznivega dejanja, čeprav je zanj prognoza neugodna, kot pa pogojni odpust storilca kaznivega dejanja zoper življenje in telo, čeprav je pri njem prognoza ugodnejša. Cotić, Razvoj, suština i domašaj savremene prognoze kriminaliteta, s. 67.

³⁷ »Penološki delavci se raje zanašajo na dolgotrajne izkušnje, ki so intuitivna sinteza ugodnih in neugodnih dejavnikov pri obsojencu.« Cotić, s. 68.

³⁸ »To pa ne pomeni, naj prognoza ne bi imela nobene vloge v penološkem delu. Gre le za to, da prognostične tablice nimajo tiste vloge, ki se jim pripisuje.« Lopez, Neka razmišljanja o savremeni kriminologiji, s. 8.

Avanesov pa navaja, »da nihče ničesar ne more vedeti o bodočem vedenju človeka. V človekovem življenju so mogoče različne okoliščine, ki jih nihče ne more predvideti. Predvideti vse o človekovi bodočnosti ne more nobena znanost. Potemtakem so individualne prognoze nemogoče.« Avanesov s. 88.

Vendar dognanja raziskav kažejo, da obstajajo določene zakonitosti. Osebe, pri katerih ugotovimo določeno število negativnih dejavnikov,³⁹ najpogosteje storijo nova kazniva dejanja. Osebe, pri katerih takih dejavnikov ne najdemo ali so bili ustrezno nadomeščeni s pozitivnimi (bodisi da jih je nadomestil sam obsojenec z lastnimi močmi ali pa s pomočjo organov za postpenalno pomoč), pa v največjem številu primerov ne storijo novih kaznivih dejanj. Zato je treba pri napovedovanju vedno misliti na to, da novi dejavniki lahko spremenijo vedenje ljudi v negativno ali v pozitivno smer. Ko napovedujemo vedenje ljudi v prihodnje, lahko govorimo le o večji ali manjši verjetnosti, nikoli pa o gotovosti. Tudi ves tretman obsojenca in njegovo bivanje v kazenskem zavodu ne more preprečiti, da k prestopništvu nagnjeni obsojenec ne bo ponovil kaznivega dejanja. Če bi kazenski zavod to lahko preprečil, bi bila logična posledica tega, da bi take obsojence izbrali in jim odvzeli prostost, dokler bi pri njih obstajale prestopniške namere. V napovedovanju prestopništva in pri odmeri kazni sicer gremo občasno po tej poti, vendar ni pravega upanja, da bi bila ta pot kdaj uspešna.⁴⁰

Pri klasifikaciji obsojencev se pogosto meša pojem nevarnosti kaznivega dejanja, ki ga je oseba storila, z nevarnostjo te osebe. Napaka je v tem, da se kaznivo dejanje šteje za izraz osebnosti, zato imamo tudi samo osebnost za nevarno.⁴¹ Praviloma pa so huda kazniva dejanja odvisna od položaja in sploh niso ali pa niso v celoti izraz osebnosti storilca. Ko klasificiramo

³⁹ O vrednotenju posameznih prognostičnih dejavnikov glej Ford, Probation Prediction Models and Recidivism, s. 43; Parole in England and Wales, 16; Prisons and the Prisoners, s. 5; Shoham, The Tel-Mond Follow — up, s. 70; Sapsford, Further Research Applications of the Parole Prediction Index, s. 253. Hoffman, Degostin, Parole Decision-Making, s. 7; Ferracuti, Psihološki aspekti povrata, s. 72; Andrew, Social Factor Affecting Recidivism, s. 168.

⁴⁰ Von Hirsh, Doing Justice, s. 20.

V tej zvezi se govori o tako imenovani »selektivni karanteni«, kar pomeni, »naj vsak potencialni storilec nasilnega kaznivega dejanja prestane najvišjo zagroženo kazen odvzema prostosti za storjeno kaznivo dejanje. S tem bi se zmanjšala možnost za novo kaznivo dejanje.« Johnson, s. 474.

⁴¹ »Med težo preteklega kaznivega dejanja in bodočo nevarnostjo storilca ni skladnosti. Najpogosteje je težko kaznivo dejanje konec daljšega procesa, zgodi pa se v posebnem položaju, ki je nekoliko različen od vseh prejšnjih položajev iste osebe. S tem dejanjem se tudi izčrpa nevarnost te osebe.« Pina-tel, XVIII mednarodni kurs iz kriminologije, s. 594.

obsojenca po njegovi nevarnosti, se ukvarjamo le z njegovo osebnostjo, premalo pa upoštevamo položaje, v katerih je prišla do izraza nevarnost te osebnosti.⁴² Poleg tega je opredelitev nevarnosti storilca kaznivega dejanja sorazmerna in odvisna od vsakokratnih družbenih razmer, od vsakokratnega normativnega sistema in od ustroja družbe v celoti. Nevarnost storilca kaznivega dejanja nikoli ni odvisna samo od posameznikove osebnosti, temveč tudi od položaja, v katerem ta posameznik je. Nevarnost torej ni lastnost človeka, temveč je izraz součinkovanja med okoljem in osebnostjo.⁴³

Za napovedovanje »družbene nevarnosti« storilcev kaznivih dejanj se uporabljata dve metodi, in sicer klinična in statistična. **Klinična** metoda napovedovanja temelji na intervjuju, psiholoških testih in socialni anamnezi. Kritiki očitajo tej metodi, da ni objektivna, ker se oseba proučuje po storjenem kaznivem dejanju, kar vpliva na odnos opazovalcev do storilca kaznivega dejanja. **Statistična** metoda napovedovanja se šteje za boljše in bolj objektivno. Ta metoda omogoča določiti skupine z visoko in nizko verjetnostjo bodoče nevarnosti, dejansko pa večino primerov razvrsti v skupino z »nejasno prognozo« (»fifty-fifty«). V tem je njena majhna praktična uporabnost. Natančni sta lahko le obe skrajni napovedi, za večino obsojencev pa ostane napoved neuporabna.⁴⁴

6. Sklep

Klasifikacija ima več namenov, osnovni pa je zbrati dovolj podatkov za razvrstitev obsojenca v ustrezen zavod ali v skupino oziroma oddelek v kazenskem zavodu. Kako bo opravljena klasifikacija, je odvisno od strokovnosti in prizadevnosti delavcev, ki se ukvarjajo z obsojencem v »sprejemnem oddelku«, in od kakovosti in količine podatkov, ki jih je mogoče zbrati o obsojencu. Kakovost klasifikacije pa najpogosteje zavirajo majhne možnosti za razvrščanje obsojencev v kazenskih zavodih. Tako osebe spozna, da so možnosti za ustrezno razvrščanje obsojencev zelo majhne, to pa vpliva na kakovost in prizadevanje delavcev, ki opravljajo klasifikacijo. Klasifikacija je zato v številnih kazenskih

zavodih le utečena rutina ob sprejemu obsojenca, učinki klasifikacije pa so zelo skromni, zlasti tudi zaradi pomanjkanja ustreznih strokovnjakov za obravnavanje obsojencev v skladu s prevzgojnim programom, ki se sestavi na osnovi izsledkov klasifikacije.

Klasifikaciji pogosto očitajo, da jo opravlja prezaposleno osebje in pogosto še pod vplivom čustev, ki se oblikujejo glede na vrsto in težo storjenega kaznivega dejanja ter dolžino izrečene kazni. V kazenskih zavodih za opazovanje in proučevanje obsojencev primanjkuje ustrežno usposobljenih strokovnih delavcev. Poleg tega je med delavci, ki opravljajo klasifikacijo, in delavci, ki naj bi izvajali tretman, premalo stikov in premalo sodelovanja. Glede na še vedno povprečno nizko strokovnost delavcev v kazenskih zavodih so majhne dejanske možnosti za upoštevanje navodil iz opazovanja pri obravnavanju obsojenca.⁴⁵

Od klasifikacije pogosto preveč pričakujemo. Njen praktični pomen je običajno dosti manjši od teoretičnih pričakovanj. Eden izmed razlogov za to je dejstvo, da se opazovanje obsojenca opravlja v zanj umetnem zaporniškem okolju. Obsojenec si že od vstopa v kazenski zavod prizadeva »postati« obsojenec in skuša čim bolj skriti in ohraniti svojo osebnostno prvobitnost. Vedenje obsojenca je že posledica delovanja zaporniške skupnosti, zato je do določene mere že spremenjeno in različno od vedenja istega človeka na prostosti v podobnih položajih. Zato je tudi usmerjanje tretmana na osebnost, kakršna se je pokazala med opazovanjem v kazenskem zavodu, lahko neustrezno za doseganje namenov kaznovanja. Bistvo tretmana lahko postane obsojenčevo prilagajanje na zahteve zaporniškega reda in discipline. Tako prilagajanje se lahko doseže tudi s silo (disciplinsko kaznovanje). Tako se lahko vse opazovanje in klasifikacija spremeni v sredstvo za prilagajanje obsojencev zavodskemu redu in disciplini. To pa seveda ni namen klasifikacije in nikoli ne bi smel postati. Obsojenec ima pravico pričakovati pomoč pri reševanju svojih težav, ki so v taki ali drugačni meri prispevale tudi k njegovi zločinskosti. Ali bo dobil potrebno in pričakovano pomoč, je osnovno vprašanje po-

⁴² Montandon, La dangerosité, s. 90.

⁴³ Tudi nekatere razmere v kazenskih zavodih danes še močno pospešujejo nasilnost obsojencev med prestajanjem kazni, kar lahko postane vzorec vedenja tudi za čas po prestani kazni.

⁴⁴ Montandon, s. 97.

⁴⁵ Brookhart, s. 321; Kramarić, Ziembinsky, Klasifikacija kaznivega dela, s. 98.

Več o pomanjkljivostih v postopku opazovanja in klasifikacije ter o težavah pri upoštevanju priporočil iz opazovanja pri izvajanju tretmana glej: Kloček, s. 12–13, in Matić, Primena i izvršenje krivičnih sankcija u Jugoslaviji, s. 31.

pravnega sistema, s tem pa tudi celotne kriminalne politike in opravičilo za vse postopke s prestopnikom od odkrivanja, obtoževanja, sojenja in izvrševanja kaznovalnih sankcij. Zato moramo klasifikacijo vedno opazovati v takem širšem pomenu in se skušati v praksi kar najbolj približati namenom, zaradi katerih je bila uvedena v popravni sistem. To pa zahteva nenehne napore vseh, ki sodelujejo pri klasifikaciji.

Opazovanje obsojencev zaradi klasifikacije in kasnejšega tretmana odpira tudi vprašanje uporabljenih metod v tem postopku in s tem etična vprašanja poseganja v človekovo osebnost. Vprašanje je, koliko poseganja v človekovo družbeno, družinsko in psihološko preteklost in sedanjost je še sprejemljivo, smotrno in potrebno za doseganje namenov opazovanja, klasifikacije in tretmana, kdaj pa je prekoračena meja optimalnosti in gre za zlorabo pooblastil, ki jih imajo sodelujoči delavci. O tem je malo pravnih pravil, zato so razmerja do obsojencev vezana bolj ali manj le na etične norme penoloških delavcev.⁴⁶ Danes se tako pri opazovanju kot klasifikaciji in obravnavanju obsojenčeva prostovoljnost malo upošteva in se ga ne sprašuje, ali dopušča in kako daleč dopušča poseganje v svojo zasebnost. O njegovi prostovoljnosti se ne razmišlja dosti, saj sodi »prostovoljnost« k tretmanu in resocializaciji, kajti »sodelovanje obsojenca v prevzgojnem programu se šteje za nujno sestavino življenja v zavodskih ali drugačnih skupnostih, ustanovljenih za resocializacijo (ali socializacijo) ljudi.«⁴⁷ Spreminjanje vedenja (»behavior modification«) se šteje danes za posebno tehnologijo in izguba obravnavančeve zasebnosti je pri tem kolikor toliko normalen pojav, ki ga posameznik-prestopnik »mora utrpeti v prid skupnosti.«⁴⁸ Pri tem ostaja odprto vprašanje, kako daleč greta lahko »vedenjski inženiring« in »vedenjska tehnologija«, kajti spreminjanje človekovega vedenja, še posebno pa morebitno spreminjanje njegove osebnosti, ima lahko poleg veliko humanih in dobrih moralno-etičnih strani

tudi nekatere negativne posledice. Med take negativne posledice za kasnejše življenje sodi zlasti obsojenčeva slepa poslušnost, za kar si prizadeva ves zaporniški sistem, ali bolje rečeno, ves sistem kaznovalnih ukrepov, ki so le eno od sredstev družbe za doseganje poslušnosti ljudi in njihovega prilagajanja uveljavljenim družbenim normam. Bistvo zaporniškega sistema so vedno vsiljene norme vedenja, za katerih kršitev vedno sledi kazen, to pa lahko prispeva k oblikovanju psihološko preračunljivih osebnosti, ki pazijo le na to, da ne bi tvegale preveč. Zaporniški sistem omogoča ravnanje s človekovo osebnostjo in prodiranje v njegovo zasebnost celo brez volje (psihološki in psihiatrični testi, poglobljena socialna anamneza itd.). Negativne posledice takih posegov se lahko pokažejo pri obsojencu že med prestajanjem kazni, običajno pa se pokažejo šele po prestani kazni.

Osebnost storilca kaznivega dejanja je danes pomembna v dveh stopnjah obravnavanja, in sicer ob izboru kaznovalnega ukrepa in ob izvrševanju izrečenih ukrepov. Zahtevo po upoštevanju storilčeve osebnosti je mogoče uresničiti samo, če sodišče ob izreku kaznovalnega ukrepa razpolaga s podatki o obtoženčevi osebnosti, o njegovem razvoju in okolju, v katerem živi. V praksi naj bi imel sodnik vsaj toliko podatkov o storilcu, da bi se lahko odločil med tremi velikimi skupinami kaznovalnih ukrepov, in sicer, ali naj izreče kazen zavora, ali naj ga obsodi pogojno, ali pa naj mu izreče varnostni ukrep. Globlje spoznavanje osebnosti pa naj bi se opravilo med izvrševanjem kaznovalnega ukrepa zaradi izbora in izvajanja ustreznega tretmana. Na splošno lahko ugotovimo, da se je še v zelo skromnem obsegu uveljavilo proučevanje storilca v predhodnem postopku ter med sojenjem in izborom kaznovalnega ukrepa. V večji meri pa se proučevanje prestopnikove osebnosti uveljavlja med izvrševanjem kaznovalnih ukrepov. Vendar so danes tudi tu še odprta številna vprašanja. Klasifikacija se sicer povsod izvaja, vprašanje pa je, kdo in kako jo opravlja, kakšni so njeni nameni in kakšne so praktične posledice za obsojenca, za kazenski zavod in za celotno izvrševanje kaznovalnih ukrepov. V tem prispevku smo skušali le nakazati nekatera vprašanja, na večino pa bo treba še dolgo časa iskati ustrezne odgovore. Penološka teorija in praksa bi morale iti tudi pri tem bolj z roko v roki, pa bi morda že danes vedeli več odgovorov na postavljena vprašanja o namenih in praktični uporabi klasifikacije.

⁴⁶ »Slovenski penološki delavci spoštujejo pravico obravnavanih oseb do nedotakljivosti njihove osebnosti in njihovo pravico, da imajo lahko svoje lastno mnenje, ga izražajo ter se po njem ravnajo vse dotlej, dokler s tem ne ogrožajo interesov družbene skupnosti in pravic drugih občanov. V skladu s tem tudi dopuščajo, da obravnavana oseba odkloni poseganje v njeno osebnost več, kot je to potrebno, da se zadosti zakonitim predpisom«. Glej 6. člen Kodeksa etike slovenskih penoloških delavcev, sprejet na občnem zboru v Ljubljani 4. 12. 1976.

⁴⁷ Pečar, Nekaj deontoloških vprašanj..., s. 35.

⁴⁸ Prav tam, s. 35.

Classification of Convicted Persons and Forecasting the Future Social Dangerousness

Brinc, dr. Franc, Senior Research Fellow, Institute of Criminology, Ljubljana

The essential purpose of classification is to collect enough information about a convict as to be able to assign him to an appropriate correctional facility, group or section inside that facility. The quality of the classification depends on the endeavour and professional abilities of the staff members treating the convict and on the quality and quantity of information about the convict. The utility of the classification depends further on the availability of various types of facilities and on the professional abilities of the correctional staff treating a convict while he is serving his sentence.

The practical meaning of classification is usually much less significant than the theoretical expecta-

tions. One of the reasons is that the convict is observed in an artificial correctional environment and that the estimation of his future social behavior is based far more on the criminal offence he committed than on his personality characteristics. The observation and examination of convicts poses numerous ethical issues concerning intervention in the human personality, especially when the purpose of the convict's treatment is also a modification of his behavior. This also raises the question how far »behavior engineering« and »behavior technology« can go.